

HVORLEDES CAPITAIN NORDENS BESKRIVELSER FRA ÆGYPTEN NÅEDE DANMARK

Af Frits Hammer Kjølsten

Det har hidtil været antaget, at kaptajn F. L. Nordens værdifulde tegninger og beskrivelser fra Ægypten blev bragt til Danmark af Ulrich Danneskiold-Samsøe, da denne kom hjem fra Frankrig i januar 1743. En korrespondance, som kontreadmiral Frits Hammer Kjølsten er blevet bekendt med, sandsynliggør imidlertid, at materialet først nåede Danmark i november 1743, efter at det havde været spansk kapergods og senere havde været vejen over England.

I 1967 modtog jeg et brev fra en mig ubekendt hollandsk dame, foranlediget af at hun i sine familiearkiver fra det 17.-18. århundrede havde fundet en interessant omtale af en dansk søofficer F. L. Norden; dette ville hun lade mig vide, da hun havde erfaret, at jeg havde skrevet en bog om denne unge rigt udstyrede dansker, hvis skæbne hun selv havde interesseret sig for.

Brevet vakte selvfølgelig min nysgerrighed, og i den korrespondance der fulgte stimuleredes den yderligere, da Cornélie Marie Cremers oplyste, at det omtalte arkiv stammede fra en forfader, Francois Fagel, en højt anset hollandsk statsmand. Mellem hans papirer havde hun blandt andet fundet en række af hans breve skrevet i årene 1741-44, hvori Nordens opsigtsvækkende ekspedition til Ægypten, og de resultater, han opnåede, omtales. De var stilet til Philippe de Stosch, en i datiden fremtrædende kunstkender og politisk agent, hvis mærkelige løbebane langt fra var mig ubekendt, så det var med forventning, at jeg modtog hendes tilbud om at sende mig en udskrift af det materiale, der omhandlede Norden.

Dette viste sig da også ubetinget at fortjene en nærmere undersøgelse, også fordi det indeholdt hidtil ukendte oplysninger om, hvorledes Nordens enestående samling af tegninger og beskrivelser fra Ægypten på et hængende hår var gået tabt, men takket være blandt andet Fagels indsats blev reddet fra tilintetgørelse.

Francois Fagel fødtes i 1659 i en kendt hollandsk embedsmandsslægt; efter at han havde afsluttet sine juridiske studier begyndte han som anden

»Griffier« hos faderen Henric Fagel, for efter dennes død i 1700 at overtage embedet som »Griffier der Algemeene Staaten«. Dette betydningsfulde embede kan bedst oversættes ved kabinets- eller statssekretær ved Generalstaterne; disse var i den nederlandske republik betegnelsen for de enkelte landes stænder, der forsamlet i Haag udøvede suverænitetsmyndigheden over hele republikken i alle fælles anliggender, repræsenterede Nederlandene over for udlandet og havde ret til at erklære krig, slutte fred og indgå forbund. I tiden efter statholderen Vilhelm III's død i 1702 og til 1747 styredes republikken således af Generalstaterne (»de Heeren Staaten Generaal der Vereen: Nederlanden«), hvorfor det at være Generalstaternes »Griffier« var en meget betydningsfuld stilling, hvis indehaver, uden at have stemmeret, var forsamlingens juridiske konsulent, ledede forhandlingerne, førte protokollen og udfærdigede officielle skrivelser etc.

Francois Fagel nød i sin lange embedsperiode stor anseelse, som den betydelige statsmand han var, og betegnes som en slags »grå Eminence« inden for republikken; han lovprises for sin klogskab, ædelmodighed og venlighed i alle de 54 år, han tjente Nederlandene, i en periode med meget vanskelige politiske forhold såvel indadtil som udadtil. At Fagel også førte en meget udstrakt korrespondance er naturligt, når det erindres, at Haag som den nederlandske republiks hovedstad i det 17. og op i begyndelsen af det 18. århundrede betragtedes som et brændpunkt inden for Europas diplomati, medens Amsterdam indtog en lignende fremskudt stilling som merkantilt center, og den nederlandske forbundsregering ansås da også for at være en af de bedst underrettede i Europa. At Fagel derfor lagde vægt på selv at få politiske efterretninger blandt andet gennem de Stosch, der virkede som hemmelig politisk agent for England i Italien, er let forståeligt.

Francois Fagel var udadtil kendt som en meget beskeden mand, der f. eks. på det bestemteste vægrede sig ved at lade sig afbilde, og det fortælles, at den kendte hollandske billedhugger Xavier hemmeligt måtte belure Griffier Fagel og forsøge at indprente sig hans træk, når han sad i sin kirkestol i Haag og overværede gudstjenesten, hvorpå Xavier ilede hjem for at gengive så meget af Fagels fysiognomi, som billedhuggeren kunne erindre, hvorpå »beluringen« fortsattes næste søndag. At det derfor tog sin tid, før busten af Fagel kunne færdighugges i marmor, kan næppe undre. I øvrigt findes der andre gengivelser af Fagel, således et kobberstik af Houbraken, der er stukket efter et maleri af Philippe van Dyk (el. Dijk) i 1735.

»Francois Fagel de Oude« (den ældre) som han ofte kaldtes, tog sin

afsked fra sit ansvarsfulde embede i 1744 for at få sin »wilverdiende rust« 85 år gammel og afgik ved døden to år efter i 1746 ¹.

Det var naturligvis ikke en tilfældig person, som Griffier Fagel førte en så livlig korrespondance med, som det fremgår af hans efterladte breve. Baron *Philippe de Stosch* var da også en mand af format, en europæer og verdensmand, som netop det 18. århundrede var i stand til at fostre.

Han så dagens lys i Küstrin i Brandenburg i 1691; men ledet af sin rejselyst og videbegærlighed kom han til at leve sit liv alle andre steder i Europa og da især i Italien. Efter teologiske studier kom han til Holland, hvor han gennem familieforbindelser blev introduceret i Haag til Griffier Fagel, som blev en sand velynder og rådgiver for de Stosch, der også i en periode modtog økonomisk støtte. Trods stor aldersforskel fandt de hinanden i fælles interesser både for kunst og politik. Særligt nyttigt har det været for den unge mand, at Fagel kunne anvende ham til forskellige mindre diplomatiske og merkantile missioner, som førte ham til England, Polen, Frankrig og Italien, hvorved de Stosch opnåede den så altafgørende forbindelse med indflydelsesrige personer og kredse.

Dette resulterede da også i, at de Stosch af den engelske regering fik den delikate mission at virke i Rom som hemmelig politisk agent blandt andet for at opspore de konspirationer mod den engelske regering, som blev smedet i kirkestaten af de katolske Stuarter, som havde fået asyl der af paven. Sideløbende hermed optrådte de Stosch udadtil som den kunst-kender og kunsthandler af rang, han gennem årene havde udviklet sig til.

Alt dette forløb udmærket i en årrække, indtil en politisk intrige tvang baronen til at forlade Rom og kirkestaten i 1731, hvorpå han tog ophold i hertugdømmet Toscanas hovedstad Firenze. Herfra fortsattes hans dobbelttilværelse både til Englands tilfredshed som »espion de qualité«, men i høj grad også til gavn for de Stosch som »connoisseur« med europæisk renommé, samtidig med at han førte en vidtspændende korrespondance med politikere, videnskabsmænd og kunstnere rundt i Europa. I hans hjem mødtes mange af datidens betydelige mænd, og det var i denne kreds, at også den danske søofficer F. L. Norden vandt indpas og blandt andre stiftede bekendtskab med den Nürnbergske maler og raderer Carl Marcus Tuscher, hvilket senere førte til, at denne blev kaldt til København af Christian VI og tildelt store opgaver.

Det var takket være de Stosch' fascinerende personlighed og påvirkning, at Nordens interesse for Ægyptens oldtid vakte, en påvirkning, der skulle give så rige resultater. I 1757 endte baron de Stosch sit bevægede liv, ef-

1. »Biographisch Woordenboek der Nederlanden, VI«. Haarlem 1859.

terladende sig store kunstskatte, som delvis erhvervedes til Frederik den Stores og vatikanets kunstsamlinger ².

Frederik Ludvig Norden, som Griffier Fagel så hyppigt beskæftigede sig med i sine breve til de Stosch, var langt den yngste, født i 1708 i Glückstadt ved monarkiets sydgrænse. Allerede som søkadet på søkadetakademiet i København viste han så fremragende evner i tegning og i »de matematiske Videnskaber«, at han som nyudnævnt secondlieutenant i søetaten i 1732 af admiralitetet blev sendt til Holland, Frankrig og Italien for at studere skibskonstruktion m. m. Han opholdt sig først i Nederlandene, oplevede deres rige malerkunst og arkitektur og traf fremstående folk, hvoriblandt efter alt at dømme også Francois Fagel; det er ikke usandsynligt, at det netop er igennem Fagel, at den unge dansker har fået introduktion til protegéen, Philippe de Stosch i Firenze, da Norden senere kom hertil.

Det var under hans årelange ophold i Italien, at Norden i 1737 blev beordret til som kongens kontrolofficer at deltage i den franske grev d'Esnevals ekspedition til Etiopien, som finansieredes af Christian VI. Som bekendt nåede denne ekspedition ikke til Etiopien, men måtte opgive sit fjerne mål og vende om ved Nubiens grænse. Det handelsmæssige foretagende mislykkedes, men takket være Nordens levende forståelse og begejstring for Ægyptens oldtidsskatte, som han mødte dem, blev rejsen af stor kulturel betydning. Hans beskrivelser, dagbøger og ikke mindst hans tegninger herfra skulle senere slå Nordens navn fast for efterverdenen.

Efter hjemkomsten til Danmark blev Norden i 1740 sammen med et par andre danske søofficerer af admiralitetet sendt til England, og han deltog ombord i den engelske flåde i flere togter under Englands krig mod Spanien. Hans svigtende helbred tvang ham imidlertid til at vende tilbage til London for senere at søge helbredelse i et mildere klima ved den franske Middelhavskyst, og det var under rejsen hertil, at capitain Norden afgik ved døden i Paris 1742, kun 33 år gammel. Hans store samlinger af tegninger, kort og beskrivelser fra Ægypten nåede lykkeligvis, trods mange omskiftelser, hjem til Danmark efter hans død og blev senere bearbejdet og på kongens bud udgivet i et stort pragtværk i København.

Det er gennem kendskabet til Griffier Fagels korrespondance med de Stosch, at der er kastet nyt lys over, hvorledes Nordens efterladte samlinger fra Ægypten nåede hjem til Danmark. Interessant er det også at se gennem disse breve, hvordan højt kultiverede europæere i oplysningstiden vurderede Nordens udforskning af det dengang så ukendte og mystiske

2. »Zeitschrift für Bildende Kunst«, C. von Lützow. Siebente Band. Leipzig. 1872.

Ægypten, som ikke havde været berejst og beskrevet siden oldtiden. – Disse breve, skrevet på fransk, er her oversat til dansk og citeret i det omfang Norden eller de forhold, der har relation til ham, omtales.

Til hvert brev, som er trykt i kursiv, er der knyttet kommentarer til de personer eller begivenheder, som omtales. Fagels originale stavemåde af person- og stednavne samt tegnsætning er bibeholdt i oversættelsen.

Den originale franske tekst findes som bilag.

1. januar 1740.

Jeg har fået meddelelse fra Danmark, at grev de Daniscrold, admiral i dette kongerige, rejser til England for at gøre tjeneste om bord i de engelske skibe, og at kongen har givet ham to kaptajner med som ledsagere, imellem disse er Deres ven Norden, muligvis vil de rejse herigennem, i så fald håber jeg at få den ære at se dem, jeg erfarer desuden at grev Danesciold er ejer af en samling graverede ædelstene hvor i blandt der er nogle meget smukke antikviteter, som han vil medbringe til England, for at se om han kan sælge dem fordelagtigt, hvad jeg tvivler på, englænderne foretrækker at købe disse sjældne sager meget dyrt i andre lande, særlig i Italien, fremfor at betale en fornuftig pris for dem i deres eget land. Jeg er interesseret i at få at vide om De kender grev de D.s antikviteter.

Den »grev de Daniscrold« som Fagel omtaler er *Ulrich Adolph greve Danneskiold-Samsøe*, som ganske vist var dansk søofficer, men endnu ikke admiral, idet han åbenbart forveksles med farbroderen, *Frederik greve Danneskiold-Samsøe*, som var overkrigssekretær for søetaten og senere blev general-admiral-lieutenant. *Ulrich Danneskiold* blev allerede som 16-årig søkadet udnævnt til capitain for ifølge kongens ordre sammen med tre noget ældre søofficerer, capitainerne *Frederik Ludvig Norden*, *Hans Henrik Rømeling* og *Adam Friderich Lützwow* i 1739 at rejse til England for »ved nærværende Conjuncturer at øve sig udi deres Metier . . .«, hvilket i dette tilfælde ville sige at deltage i søkrigen imellem England og Spanien, en konflikt, som netop udbrød på dette tidspunkt. Hvad angår disse tre capitainer, så er Nordens rige evner og rejseerfaringer allerede omtalt, og *Rømeling* var ligeledes en dygtig og lovende søofficer, som allerede tidligere havde været i engelsk orlogstjeneste, medens *Lützwow*, uvist af hvilken grund, tilsyneladende ikke er kommet med på denne rejse.

I London blev de unge officerer særdeles vel modtaget, introduceret som de var gennem et brev fra udenrigsminister *grev v. Schulin* i Køben-

havn til den danske gesandt i London, baron v. Söhlenthal. De kom også til søs med Royal Navy, først i sommeren 1740 med Kanalflåden og senere på et togt til Vestindien. Imellem Norden og Danneskiold opstod et venskab, som medførte, at da Norden måtte vende tilbage til England for senere i 1742 af helbredshensyn at søge sydpå, fulgtes de to venner, ligesom Danneskiold var hos Norden, da denne afgik ved døden i Paris.

Ved sin hjemkomst til Danmark fortsatte Danneskiold sin lynkarriere i søetaten og blev i 1746 som eskadrechef sendt til Middelhavet for at bekæmpe sørøverne fra Algier. Kort efter tog han sin afsked og døde få år efter som kontreadmiral, kun 28 år gammel på Gisselfelt. Hvorvidt han i England fik solgt de graverede ædelstene, som Fagel omtalte, vides ikke, men gemmologi dyrkedes på den tid i stor udstrækning inden for velhavende kredse. Således medbragte unge engelske adelsmænd ofte deres kostbare samlinger af graverede ædelstene, når de blev sendt ud på deres såkaldte »Grand tour« fortrinsvis til Italien, hvor de forsøgte at supplere eller sælge deres samlinger i Rom eller Firenze, hvor markedet var stort for sådanne kunstsager og rariteter. Det er antagelig også derfor, at Fagel henleder de Stosch's opmærksomhed på Danneskiolds kollektion.

15. januar 1740.

Jeg har endnu ikke erfaret, hvorvidt Monsieur de Norden i selskab med grev de Daneschiold, skal være rejst fra København, om han rejser her igennem, og om han vil overgive mig en medalje til Dem, jeg vil se tiden an og skal holde Dem vel underrettet . . .

Fagels informationer stammer sandsynligvis fra Generalstaternes ministerresident i København, som på den tid var Mijnheer Coymanns, men hvornår de danske søofficerer forlod København vides ikke, udover at det må være sket nogen tid efter, at rejseordren til admiralitetet blev underskrevet af Christian VI på »Vort Slot Friderichsberg den 20. Novembris 1739«, og antagelig kort efter den kgl. resolution af 12. december 1739 forelå om en à conto udbetaling på 1000 rigsdaler af Particulærkassen til Norden for udarbejdelsen af hans rejsebeskrivelse fra Ægypten.

Den omtalte medalje til de Stosch kan have været en af de salvingsmedaljer, som Christian VI lod den kendte svenske medaljør Hedlinger udføre i forskellige metaller og uddele i ret stort antal i anledning af den kongelige salvingsfest på Frederiksberg den 6. juni 1731; muligvis har Norden fået en sådan af kongen for at viderebringe den til de Stosch som tak for dennes gode hjælp under Nordens ophold i Italien. Det vides

således, at dronning Sophie Magdalene skænkede grevinde d'Esneval en af kongeparrets medaljer ved hendes afskedsaudiens i København i 1739³.

22. januar 1740.

Jeg har set i Nyhederne at grev de Daneschiold var ankommet til Hamburg, Monsieur Norden som rejser i hans selskab vil uden tvivl også være der, kulden og isen vil gøre deres rejse og overfart til England vanskelig.

29. Januar 1740.

Hoslagte brev er sendt mig for to dage siden, fra Utrecht af Monsieur Norden, som skriver til mig at han ikke vil passere Haag på rejsen til England, jeg kan ikke gætte årsagen hertil, med mindre, hans rejsefælle, har besluttet at tage vejen over Calais, de vil få besvær med at rejse ud fra vore havne, på grund af isen som forhindrer sejladsen.

Heraf fremgår det, at rejseselskabet passerede Nederlandene ultimo januar 1740, og at Norden personlig må have kendt Griffier Fagel, hvilket støtter den tidligere anførte formodning om, at de har lært hinanden at kende under Nordens studicophold i Holland i årene 1732 til 1734.

19. Februar 1740.

Da Monsieur Norden ikke er passeret her igennem, har han ikke kunnet afleverede til mig den regerende konges medalje, som var bestemt til Dem, hvis den engang når mig, skal jeg ikke undlade at underrette Dem. Der er breve som oplyser at grev de Daneschiold, skal være ankommet til England, jeg antager at M. Norden ledsager ham, det er alt hvad jeg ved derom.

Danneskiold og Norden nåede London i februar 1740, men hverken Rømeling eller Lützow nævnes senere i forbindelse med dem.

4. Marts 1740.

Sandsynligvis vil (et brev adresseret til Norden) endnu nå Monsieur Norden i London, idet vejret endnu ikke tillader sejladsen, jeg har intet erfaret om ham, siden han har passeret Utrecht.

På dette tidspunkt var de danske søofficerer ganske rigtigt i London, og

3. »Rokokogreven d'Esneval og Christian VI's etiopiske projekt.« F. H. Kjølens. Jysk Selskab for Historie. Århus 1968.

Norden, hvis navn fra Ægypten allerede var kendt her, blev indbudt til hoffet, hvor prinsen af Wales fik forevist nogle af de medbragte tegninger og kort fra Nilen. Først i løbet af juli blev de udkommanderet med den engelske flådestyrke, der under admiral Sir John Norris skulle krydse i Kanalen for at imødegå et forventet angreb af den spanske flåde, og ved siden af sin tjeneste om bord som »Volunteer« fortsatte Norden med at gennemse sine optegnelser fra Ægypten og fik desuden udarbejdet en vurdering af en lærd afhandling, som professor John Greaves fra universitetet i Oxford havde skrevet om pyramiderne. Dette arbejde sendte Norden til præsidenten for Royal Society i London, Sir Martin Folkes, som Norden kendte fra sit ophold i London, og hans betragtninger om pyramiderne og andre oldtidsminder i Ægypten var af en sådan kvalitet, at Sir Martin foranledigede, at Norden i januar 1741 blev optaget som medlem (Fellow of Royal Society) af dette fornemme selskab, der i England svarer til vort i 1742 oprettede Kgl. Danske Videnskabernes Selskab.

2. Sept. 1740.

Jeg har set le nouvelle literarie uddrag af breve fra en dansk capitain til en baron, som jeg formoder er fra Monsieur Norden til Dem, omhandlende Øvre-Ægyptens antikviteter, som stadig er vel bevarede, og næsten overgår al forestilling, og som afgjort ville fortjene at blive meddelt offentligheden mere udførligt, og med kobberstik efter tegningerne, som er udført på stedet. Det er ikke til at forstå at man der kan finde figurer eller statuer som i skønhed og nøjagtighed vil overgå de antikke græske og romerske, det er nødvendigt at se prøver derpå, før man kan dømme, og jeg tvivler på, om De er helt overbevist herom.

Fagels formodning om, at den omtalte korrespondance er ført imellem de Stosch og Norden er rigtig. Brevene oversat fra italiensk til fransk er gengivet i hovedværket »Voyage d'Égypte et de Nubie . . .« Tome I som »Extrait des Nouvelles Littéraires publiée à Florence l'an 1740«. Brevene fra Norden til de Stosch, henholdsvis dateret Grand Cairo 28. juli 1737 beskriver Gammel- og Ny-Alexandria med Pompejus-søjlen m. m., og Venedig 20. september 1738, der fortæller om selve Nilrejsens store besværligheder og omtaler Memnonstatuerne m. m.; det beklages, at det ikke er muligt for Norden at besøge de Stosch under hjemrejsen, da han har kongens ordre til hurtigst muligt at rejse til København.

Også de Stosch's breve til Norden er citeret – fra Firenze 29. juli 1740 og senere fra Rom den 27. september, hvori han interesseret udbeder sig nærmere oplysninger om en række ægyptiske oldtidsmindesmærker. Disse

breve når Norden under hjemrejsen i Hamburg, hvorfra han i sit svar den 25. oktober diskuterer den fremtidige gravering af hans tegninger, et spørgsmål som kongen til sin tid må afgøre. Endelig gengives endnu et brev fra Norden til de Stosch, dateret København den 19. april 1739, og i dette fortsættes overvejelserne om hvem, der skal stikke tegningerne i kobber.

6. October 1741.

Beretningen om Deres samtale med grev de Desneval, og med hans bedre halvdel, som De har givet en behagelig beskrivelse af, har glædet mig meget, og givet mig en god latter sammen med Monsieur Bentick, Deres fortælling bekræfter den som Capitain Norden tidligere har givet, vedrørende de næsten utrolige ting som de har mødt og set i Øvre-Ægypten, det er skade at man ikke har en beskrivelse og detaljerede tegninger, som kunne fremkalde en forestilling herom. Det må formodes at de har pyn- tet lidt på deres beskrivelse som rejsende i almindelighed gør, især de der har besøgt fjerne lande, hvor det er så vanskeligt at trænge ind, som i Øvre-Ægypten, hvis blot halvdelen af det de rapporterer er bogstavelig sandt, har man grund til at forbavse sig over at et sted der i fordoms dage var så opdyrket og befolket, i tidens løb er blevet en næsten uigen- nemtrængelig ørken, hvor de mennesker der nu lever der er sunket ned i den dybeste uvidenhed, og dårskab.

Den omtalte samtale imellem de Stosch og d'Esneval fandt antagelig sted, da den franske greve og hans hustru i 1741 vendte tilbage til Rom for at søge audiens hos paven efter deres mislykkede forsøg på at få Johanniter-Ridderordenen på Malta til at finansiere en ny ekspedition til Etiopien. Om den »behagelige beskrivelse«, som de Stosch har givet af mødet, virkelig har været så behagelig, eller den har været iblandet et stæk af ironi eller latterliggørelse af grev d'Esneval, ved vi ikke; men at de to rokokokavalere, baronen og greven, ikke har set på hinanden med ubetinget velvillige øjne fremgår klart af den spydige måde, hvorpå de Stosch omtaler franskmanden i sine breve til Norden. Det har øjensyn- ligt irriteret de Stosch, at han som politisk agent ikke har kunnet få rede på d'Esnevals mangfoldige planer, og hvem der egentlig finansierede dem.

Monsieur Bentinck, der sammen med Fagel fik sig en så god latter over ægteparret d'Esneval, er grev Willem Bentinck, som var en af de fornem- ste statsmænd inden for Generalstaterne. Han levede fra 1704–73 og havde flere betydelige embeder i Holland, blandt andre som kurator for akademiet i Leiden, og han var med til i 1748 at slutte freden i Achen og

indsætte Vilhelm IV som statholder for Unionen. Bentincks giftermål med en grevinde af Oldenburg gjorde ham desuden til en af Hollands rigeste mænd ⁴.

10. November 1741.

Jeg føler mig beæret af Deres brev af 29. Oct., af hvilket jeg erfarer Capitain Nordens tilbagekomst til England, med grev de Danesciold, efter en rejse til Amerika, og efter at have taget del i Cartagena ekspeditionen, om hvilken han har givet en beretning som taler til gunst for englænderne, selvom deres foretagende ikke har haft fuldt så meget succes, som de smigrer sig med . . . Hans rejsedagbog fra Øvre-Ægypten, med tegningerne, som han fuldendte under sit ophold til søs, berører oldtiden, og skal indeholde meget ejendommelige og bemærkelsesværdige ting, alle antikkens elskere, må ønske at se dette værk, og beskrivelsen af de næsten utrolige vidundere, jeg har ikke håb om at leve tilstrækkelig længe, til at se dette værk trykt, hvis det da bliver det nogensinde, – i tilfælde af at Monsieur Norden kommer til Italien og De kommer til at se ham og hans bog, kan De sige mere derom.

Som nævnt vendte Norden og Danneskiold tilbage til London i efteråret 1741 fra togtet til Vestindien, hvor de havde deltaget i admiral Vernons stort anlagte, men mislykkede angreb på den spanske havneby Cartagena i Caribien. Den beretning om Cartagena-affæren, som omtales i brevet, og som også nævnes andre steder, har det ikke været muligt at finde i arkiverne, og Nordens logbog, som han førte, medens han gjorde tjeneste om bord i H. M. S. »Shrewsbury«, slutter desværre den 28. februar 1741, altså før angrebet, som fandt sted fra 4. marts til 14. april s. å. Logbogen findes i dag på Det kgl. Bibliotek.

Hvad rejsedagbogen med tegninger fra Øvre-Ægypten angår, så har Norden bearbejdet dette materiale og oversat teksten til fransk til senere brug i hovedværket under togtet til Vestindien. Denne oversættelse og hans lille rejsedagbog foruden et såkaldt »dagregister«, med korte bemærkninger om de geografiske steder, som man passerede på op- og nedrejsen på Nilen, findes i original i Det kgl. Danske Videnskabernes Selskabs arkiv, hvori Nordens originaltegninger ligeledes opbevares, medens den såkaldte »hovedbog« indeholdende skitser fra Nilrejsen er i Det kgl. Bibliotek.

4. »Biographisch Woordenboek der Nederlanden, II«. Haarlem 1853.

15. December 1741.

Det er ikke sandsynligt at der vil gå to år, uden at Monsieur Capitain Norden vil blive anvendt af Kongen af Danmark, af hvem han synes at være meget estimeret, således kan jeg næppe håbe at hans værk vil blive offentliggjort i min levetid, og at jeg nogensinde vil komme til at se det, skaden for mig vil dog ikke være stor, skønt min nysgerrighed endnu er tilstrækkelig stor til, at jeg med fornøjelse vil se en så oplyst, klog og sandfærdig mands betragtninger over de vidunderlige bygninger, hvis ruiner man har fundet i Øvre-Ægypten, hvis de er således som man beskriver dem, har vi intet fra vor tid, der nærmer sig dem i pragt.

Den kloge gamle herres vurdering af Norden og hans fremtidsudsigter har sikkert været rigtige, når dennes rige evner tages i betragtning og hans gode relationer både til Christian VI og til chefen for søetatens, grev Danneskiold-Samsøe, som begge havde afgørende indflydelse på hans karriere. Det var jo takket være den da kun 31-årige søofficer, at grev d'Esnevals mislykkede merkantile projekt kunne konverteres til en kulturel indsats af rang til gavn og hæder for Danmark og dets enevældige konge, som havde finansieret ekspeditionen.

26. Januar 1742.

Jeg har modtaget et brev fra Capitain Monsieur Norden, med et eksemplar af 4 af hans tegninger, udført på stederne, som han har ladet grave, og hvortil han har tilføjet en kort beskrivelse på engelsk, de omhandler de oldtidsminder, som han har set i Øvre-Ægypten, i omegnen af den fordums by Theben, bestående af to kolossale siddende statuer 50 fod høje, og af nogle rester af den berømte Memnonstatue, og desuden af nogle ruiner og søjlegange fra et tempel eller en anden bygning. Han spørger mig om han kan sende mig et eksemplar til Dem, hvilket jeg har besvaret bekræftende, og jeg vil sørge for at det kommer Dem i hænde til trods for at bindet er lidt stort til at sende med posten. De kan regne med, at jeg ikke vil tøve med at sende Dem det så snart jeg har modtaget det. Det må håbes at han efterhånden vil offentliggøre andre tegninger, hvad uden tvivl vil glæde arkæologerne.

Det nævnte brev fra Norden til Fagel må være afsendt i vinteren 1741–42 fra London efter tilbagekomsten fra Vestindien, hvor Norden i anledning af sin optagelse i Royal Society lod trykke et kort uddrag af sin dagbog, indledet af et brev af 7. januar 1742 til præsidenten Sir Martin

Folkes og selskabets medlemmer. Afhandlingens titel lød: »Drawings of some Ruins and Colossal Statues at Thebes in Egypt, with an account of the same in a letter to the Royal Society 1741«⁵. Afhandlingen ledsages af fire kobberstik efter Nordens tegninger, hvoraf en var raderet af ham selv, en af den engelske kobberstikker George Vertue og to af Carl Marcus Tuscher, som til alt held befandt sig i London..

Tuscher havde nemlig forladt Italien efter 12 års ophold og bosat sig i London, hvor han arbejdede for oprettelsen af et kunstakademi. Hans og Nordens bekendtskab fra Firenze fornyedes her og udviklede sig til et venskab, der fik den største betydning både for værket om Nordens Ægyptenrejse og for Tuscher selv.

De to »kolossale siddende statuer«, som Norden har omtalt i sit brev til Fagel, findes på Nilens vestlige bred over for Luxor og Karnak og er selve »Memnonstatuerne«, som Norden fejlagtigt mener må findes i ruinerne af det i nærheden liggende »Memnonpalads« eller »Ramesseum«, en opfattelse som han delte med oldtidens græske og romerske forfattere.

9. Februar 1742.

Fra Monsieur Capitain Norden har jeg modtaget et brev, og to eksemplarer af det værk, som han har ladet trykke i London, og som jeg har omtalt i et af mine tidligere breve, De finder dem hoslagt, Monsieur Norden vil uden tvivl være interesseret i at høre Deres mening herom.

Det er den også i brevet af 26. januar omtalte beskrivelse, som Fagel nu videresender fra Haag til de Stosch i Firenze. Et eksemplar af denne afhandling findes i dag på Det kgl. Bibliotek i København.

2. Marts 1742.

Jeg håber at De har modtaget Monsieur Nordens kobberstik og deres beskrivelse og at De er tilfreds hermed, jeg kender ikke Mr. Alexander Gordon som De omtaler, ej heller hans værk, hvis han opholder sig i London er der ingen tvivl om, at Mr. Norden gør hans bekendtskab, idet de begge bestræber sig for at fremstille Øvre-Ægyptens oldtidslevninger.

I den brevveksling imellem Norden og de Stosch, som er omtalt i kommentarerne til Fagels brev af 2. september 1740, har Norden i skrivelse af 19. april 1739 fra København argumenteret imod at lade skotten Alexander Gordon stikke sine tegninger i kobber, hvilket de Stosch åbenbart

5. England benyttede indtil 1752 den julianske kalender, d. v. s. 1741 = 1742.

havde foreslået. Norden mente nemlig ikke, at Gordon havde tilstrækkelig sagkundskab hertil, han havde ikke selv set de vældige vægmalerier i Ægyptens paladser, som Norden havde beundret, og som forestiller landets gudsdyrkelse, indbyggernes levevis, den måde de førte krig på, sejlsads og kærlighedsscener etc., og som alt er fremstillet på en hel anden måde end almindelig kendt. For at give et eksempel herpå nævner Norden, at han der havde set vægmalerier på 80 fods højde omgivet af rækker med gigantiske figurer i relief, smykket med så skønne farver, som var de malet i går.

I dette brev kommer Nordens begejstring over Ægyptens kunst og kultur til orde i dette udbrud: »Tal ikke mere til mig om Rom, lad Grækenland blive tavs, hvis det ikke gør sig klart, at det intet har formået uden Ægyptens hjælp . . .«⁶.

16. Marts 1742.

Jeg erfarer med glæde, at eksemplarerne af Monsieur Capitain Nordens afhandling lykkelig er nået frem, og at værket har tilfredsstillet Deres ud-søgte smag på dette område. Selvom Monsieur Norden ikke har haft tilstrækkelig lejlighed, til indgående at undersøge resterne af den kolossale Memnonstatue, for at få oplyst om den stadig giver nogen lyd ved solopgang, er jeg ganske overtydet om at disse ruiner ikke har bevaret deres oprindelige melodi, hvis statuen da nogensinde har haft en sådan, da man kan være sikker på, at stemmeklangen er fuldstændig ødelagt. Jeg ved ikke om Monsieur Nordens tegninger udført i Ægypten . . . til glæde for antikens dyrkere, at offentliggøre alt, dertil ønsker jeg ham et tilstrækkeligt langt liv med et godt helbred, idet jeg erfarer af Deres brev, at London . . . ikke har styrket ham, jeg deler Deres mening at Londons luft ikke er sund for astmatiske personer.

Norden prøvede virkelig om »Kolossen« stadig kunne klinge ved at slå på den med en stor nøgle, men fandt »lige så liden Klang i det, som i et hvert andet stykke Granitmarmor«. Det var som nævnt heller ikke de rigtige Memnonstøtter, han slog på, men brudstykkerne af en anden kæmpestatue, som han fandt blandt Memnonpaladsets ruiner, og som senere forskere mener kan stamme fra den store granitstatue af Ramses II, som blev sønderslået af perserkongen Kambyses. De to rigtige Memnonstøtter, som Norden også udførte en tegning af, men blot benævnedes som to ko-

6. Se »Capitain F. L. Norden og hans rejse til Ægypten 1737-38«. F. H. Kjølens. Kbv. 1965.

lossale statuer, forestiller en siddende mands- og kvindefigur hver 50 fod høj. Om disse hed det sig, at de i oldtiden sang ved solopgang, men senere ophørte dermed, efter at støtterne ved et voldsomt jordskælv var blevet repareret under kejser Septimus Severus (193–211). At figurerne oprindeligt skal have frembragt toner som »streng der brast«, forklares ved de stærke temperatursvingninger, som fremkom ved daggry, når nattekulden afløstes af den ægyptiske sols glød.

Norden har åbenbart over for venen i Firenze omtalt sit svigtende helbred, der var årsag til, at han og Danneskiold søgte bort fra Londons tåger og nogen tid ville tage ophold i Syden. Nordens fysik fik et alvorligt knæk, da han var døden nær af lungebetændelse i Ægypten og lå syg i flere måneder i Cairo inden sejladsen op ad Nilen, og hans tilstand er sikkert ydermere blevet undergravet i Vestindiens usunde klima, som dengang krævede så mange ofre.

23. marts 1742.

Jeg vil i aften sende Deres brev til Monsieur Capitain Norden.

6. April 1742.

Jeg har fået meddelelse fra London at Deres brev til Capitain Norden er overgivet ham.

Fagel synes at have fungeret som en slags poststation i Haag imellem de Stosch i Italien og Norden i England og har muligvis i kraft af sin stilling benyttet nederlandsk regeringskurer for at bøde på datidens usikre og langsomme postgang.

20. april 1742.

Monsieur Norden vil efter min mening gøre helt rigtigt ved at følge Deres råd, dersom han offentliggør andre tegninger af Øvre-Ægyptens oldtidsminder, og da kun tilføjer sine egne iagttagelser gjort på stedet, følgende den samme fremgangsmåde, som han benyttede ved udgivelsen af sine fire første tegninger, som blev mødt med megen anerkendelse. Hvis de rejsende kun havde givet os deres egne iagttagelser, som de blev gjort på stedet, ville vi have betydelig færre rejsebeskrivelser der ofte var kopieret efter andres, somme tider misforståede eller med opdigtede påfund.

De gode råd, som de Stosch har givet Norden, blev også fulgt, hvilket denne selv har givet udtryk for både i et brev, som han skrev under sin sygdom i Paris og ligeledes i sit »testamente«, som begge så smukt af-

spejler hans personlighed. I det første udtrykker han håbet om, at unyttige vidtløftigheder må blive undgået i hans efterladte »anmærkninger«, som han føler, at han ikke selv vil kunne nå at bringe i »behørig orden«, og i det andet, testamentet, skriver han, at alt hvad han har skrevet er gjort uden noget forsøg på forskønnelse, idet: »La verité seule me guide«.

17. August 1742.

Dersom Monsieur Norden forlader England, går jeg ud fra at vi ikke får flere af hans kobberstik og beskrivelser af Øvre-Ægyptens oldtidsminder, som han havde givet os håb om, med mindre han rejser til Italien, og De er i stand til at overtale ham til at lave en fortsættelse af hvad han har begyndt.

Da Fagel skrev dette brev, havde Norden og Danneskiold forlængst forladt England, men nåede ikke længere end til Paris, da Norden i juli måned blev ramt af et fornyet anfald af sin »brystsye«, der kastede ham på sygelejet, denne gang så alvorligt, at han ikke mere rejste sig derfra.

21. September 1742.

Jeg har ikke hørt noget som helst fra Monsieur Norden, hans tegninger af de utrolige ting som han har set i Øvre-Ægypten, er blevet modtaget af offentligheden med stor anerkendelse, i en sådan grad at De utvivlsomt vil glæde den samme offentlighed, hvis De kan overtale ham til at fremstille resten af sine iagttagelser.

Dette, der er skrevet dagen før, Norden afgik ved døden, viser så klart, hvorledes den oprindelig måske lidt skeptiske gamle statsmand, der lagde et vist forbehold for dagen over for Nordens oplevelser, nu har fuld tillid til den anerkendelse, der venter ham.

30. November 1742.

For to-tre dage siden, har nogen omtalt for mig, at Deres ven Capitain Norden skulle være død i Paris, hvilket har bedrøvet mig, man tilføjede at han, eller rettere de der tog sig af hans affærer efter hans død, havde ladet alle hans papirer og tegninger, indskibe på et engelsk skib, for at sende dem til København til Kongen af Danmark, som har bekostet hans rejse og at det pågældende skib er blevet erobret af en spansk kaper, hvorved man frygter at hans manuskripter og tegninger fra hans rejser er spredt og gået tabt, hvilket vil være et uopretteligt tab. Således

er der intet bestandigt og sikkert i denne verden, man ligger ofte skibbrud, når man tror sig vel i havn.

At alle Nordens uerstattelige tegninger og beskrivelser fra Ægypten nær var blevet spredt for alle vinde og gået tabt for stedse, er en helt ny oplysning, idet man hidtil har antaget, at det var Ulrich Danneskiold, der selv bragte dem med sig, da han ankom til København i januar 1743. »De der tog sig af hans affærer efter hans død . . .«, det vil sige Ulrich Danneskiold, sandsynligvis assisteret af den danske gesandt i Paris, kammerherre Vind har åbenbart ladet hele Nordens materiale bringe om bord på et engelsk skib for at sejle det hjem til København, idet kasser og kister med alle disse ting åbenbart har været for omfattende til at tage med i Danneskiolds karosse.

Da det engelske skib har forladt den franske havn, er det blevet erobret af en spansk kaper, idet England fra 1739 var i krig med Spanien, og Fagels frygt for den skæbne, der ville overgå Nordens manuskripter, har derfor været velbegrundet. – At engelske skibe kunne anløbe franske Kanalhavne i 1742 var der intet til hinder for, idet England først reelt blev indblandet i Den Østrigske Arvefølgekrig i marts 1744, efter at Frankrig havde erklæret krig mod Storbritannien og Østrig.

7. December 1742.

Af mit foregående brev vil De vide at man her allerede har erfaret nyheden om Capitain Nordens død, ligesom den ulykkelige skæbne der er overgået hans papirer og tegninger, ved at falde i hænderne på en spansk kaper, man foretager efterforskninger for at finde det skib som har sat sig i besiddelse af dem, og hvortil de er ført, for derefter at se om man kan få disse kostbare tegninger fra oldtiden tilbage.

Når Griffier Fagel taler om, at »man foretager efterforskninger . . .«, er det formodentlig ham selv, der har taget initiativet hertil, antagelig for gennem Generalstaternes diplomatiske repræsentanter at opspore, til hvilken havn den spanske kaper er sejlet.

19. Januar 1743.

Man har nylig erfaret, at det skib hvor Monsieur Nordens bagage var indskibet, og som var taget af en spansk kaper, er et af de skibe, som denne kaper har ført til Hellevoetsluys, hvor det stadig ligger, man har underrettet Kongen af Danmarks minister, som befinder sig her, herom, således at han kan reklamere Mons. Nordens papirer, han har talt derom

til Spaniens ambassadør, som har lovet at gøre forestillinger herom til kaperkaptajnen, for at få ham til at frigive disse papirer, og sende dem hertil, man afventer stadig resultatet, Danmarks minister Monsieur Grijs, har lovet mig, at han vil underrette mig, ligesom Monsieur Bentinck, hvis han modtager dem.

Francois Fagels interesse for Nordens papirer er ikke til at tage fejl af, og det har utvivlsomt været af stor betydning for deres videre skæbne, at en mand med hans indflydelse har arbejdet for deres redning. Et stort held var det, at den spanske kaper var løbet ind til den endnu neutrale hollandske havn Hellevoetsluys, som ligger ved floden Maas' udløb i Nord-søen. Nederlandene blev nemlig først indblandet i Den Østrigske Arvefølgekrig fra april 1744, efter at Frankrig ikke alene havde invaderet det dengang såkaldte »Zuiderlijke Nederlanden« (det nuværende Belgien), som dengang tilhørte Østrig, men også de nederlandske byer (»barrière steden«), som lå lige nord for dette territorium.

Kaperen har åbenbart ikke turdet løbe risikoen for med sine priser at sejle til en spansk havn af frygt for fjendtlige engelske fregatter, som farvandet var fuldt af, og har derfor søgt den neutrale hollandske havn. Så snart Fagel har erfaret dette, har han ladet den danske envoyé, etatsråden Nils Griis underrette, for at han kunne tage affære og reklamere Nordens arvegods, hvilket han da også gjorde ved at henvende sig til den spanske ambassadør hos den hollandske forbundsregering for at få hans hjælp dertil.

Nils Griis havde i mange år opholdt sig i Haag og har været særdeles velkendt i regeringskredse. Han var nordmand, født 1672 i Sigdal præstegård, hvor hans fader var præst. Efter teologiske studier ved Københavns universitet blev han sendt til Brüssel som legationssekretær for den dansk-norske regering, og i 1717 blev han først resident hos Generalstaterne, senere envoyé extraordinaire i Haag, hvor han virkede indtil sin død i 1746.

22. Februar 1743.

Jeg har intet nyt hørt om afdøde Capitain Nordens papirer, jeg ser sjældent Danmarks minister, jeg tvivler på om denne sag ligger ham alvorligt på sinde, hvis jeg møder ham, og husker det, vil jeg ikke undlade at skaffe mig oplysning om, hvori det ligger, at de endnu ikke er kommet i hans besiddelse.

Det synes, som Fagel her kritiserer den danske envoyé Griis og åbenbart

mener, at Nordens sag ikke har ligget ham synderligt på hjerte. Dette er dog næppe rigtigt; thi Griis havde tidligere vundet den danske regerings anerkendelse ved blandt andet at gennemføre adskillige brydsomme forhandlinger med hollænderne om handels- og skibsfartssager, og han opnåede foruden etatsråd at blive »hvid ridder« d. v. s. Storkors af Dannebrog. Han havde et godt navn i Haag og skildres som »en meget lærd Mand stedse élevé og fuld af esprit«, der havde et fortrinligt bibliotek, som han i øvrigt testamenterede til Sorø Akademi. Noget andet er, at han som ældre ungkarl levede meget stille, kun nødigt deltog i Haag's selskabsliv og foretrak at opholde sig i sit hjem, optaget af boglige sysler, hvilket kan have været medvirkende til, at Fagel sjældent traf ham ⁷.

8. Marts 1743.

Jeg har endnu intet hørt fra Danmarks minister, og hvorledes det er gået med afdøde Monsieur Capitain Nordens papirer og tegninger. Jeg har ikke set ham i nogen tid, jeg slutter deraf at denne sag endnu ikke er afsluttet, idet han har lovet at meddele mig det så snart han har disse sjældne efterladte værker i sine hænder.

24. Maj 1743.

Jeg har intet erfaret om Monsieur Nordens papirer, jeg går ud fra at Danmarks minister endnu ikke har modtaget dem, siden han intet har ladet mig vide herom, som han har lovet mig.

En vis utålmodighed over det langsomme tempo spores her hos Fagel, idet forhandlingerne med spanierne ikke drejede sig om krigskontrabande, men om at få Nordens papirer og tegninger frigivet og sendt fra Hellevoetsluys til Haag.

19. Juli 1743.

Jeg har for få dage siden erfaret, at den spanske kaper, som havde taget og bragt to eller tre engelske skibe til Hellevoetsluys havn, hvorafter en var lastet med afdøde Monsieur Nordens papirer, nu har indgået forlig med ejerne af de tagne skibe med deres ladninger, og at disse skibe derefter er returneret til England, med Nordens papirer, således at vi er blevet berøvet dem og ikke mere har noget håb om at se dem her.

Der skulle altså gå mere end et halvt år, før det lykkedes at få et forlig i stand imellem rederne fra de opbragte engelske skibe, de forskellige

7. (Norsk) »Historisk Tidsskrift«. 2. Række, 6 Bind. Kristiania 1888.

ladningsejere og den spanske kaperkaptajn. At alle disse forhandlinger tog lang tid kan trods alt ikke undre, når ikke alene de to diplomatiske repræsentanter i Haag for de krigsførende magter, henholdsvis Spanien og England, men også skibenes ladningsejere, deriblandt den danske envoyé alle må have været indblandet heri, ligesom den endnu neutrale hollandske regering utvivlsomt også må have medvirket hertil.

23. August 1743.

Det er sikkert, at afdøde Capitain Nordens papirer, er reddet ud af den spanske kapers kløer, nu vil det vise sig om de kommer til Danmark, og hvilken brug man vil gøre af dem, for mit vedkommende har jeg intet håb om nogensinde at se noget heraf, jeg tror man kan dø tilfreds, uden at kende disse oldtidsminder. Jeg er ganske overtydet om at størsteparten af antikkens viden skylder ægypterne sin oprindelse.

Hvorledes capitain Nordens efterladte arkivalier blev sendt fra England til Danmark ved vi ikke, men det ligger nær at antage, at man belært af erfaringerne har sendt dem over Nordsøen på sikrest mulig måde. Da tre små korvetter netop på dette tidspunkt var indkøbt i England af capitain Gerner til den danske søetat, er det sandsynligt, at godset er blevet sendt over med disse skibe, som ankom til København i november 1743.

Med disse korvetter vides det, at kunstneren Marcus Tuscher sejlede til Danmark efter Christian VI's opfordring og i overensstemmelse med Nordens sidste ønsker, som han på sit dødsleje i Paris havde overdraget Ulrich Danneskiold at viderebringe til København. Først og fremmest bad han om, at alle hans tegninger, dagbøger og beskrivelser fra Ægypten måtte blive bragt hjem til Danmark og overgivet i chefen for søetaten, grev Frederik Danneskiold-Samsø's varetægt, for at denne kunne forelægge dem for kongen. Det andet ønske var, at det måtte bliver overdraget vennen Marcus Tuscher at stikke hans tegninger i kobber, idet denne kunstner var fuldstændig indviet i alle Nordens planer herom og allerede havde graveret et par tavler for ham til Royal Society.

Begge disse ønsker blev opfyldt, idet kongen beordrede Nordens arbejde fuldendt og udgivet i et stort værk, og Tuscher kaldt til Danmark. Her påbegyndte han straks det store arbejde med at bearbejde Nordens tegninger, som han først nåede at fuldføre lige inden sin død i 1751 efter at have stukket 159 af Nordens tegninger i kobber. Tuscher, som var en fortræffelig kunstner, fik store hædersbevisninger og blev både kgl. hofmaler og hofbygmester samt professor ved det nyoprettede kgl. Maler-Billedhugger- og Bygningsakademi i København. Det er således for en stor

del også Tuscher, vi kan takke for, at rejsebeskrivelsen, trods Nordens tidlige død, blev det monumentale værk det er, og som Frederik V efter faderens død i 1746 overdrog Det kgl. danske Videnskabernes Selskab at udgive.

27. September 1743.

Jeg har set Richard POCOHE'S bog, som indeholder en beretning om hans rejse i Ægypten, op ad Nilen til katarakterne. Han giver en beskrivelse af de steder som han har passeret, og de byers beliggenhed som er omtalt i oldtidens historie, meget grundet på gætteri, han giver tegninger af oldtidslevninger, og rester af templer og paladser, og andre ruiner som han har set, den beskrivelse som han giver derom er somme tider temmelig overfladisk og ikke tilstrækkelig detaljeret, derimod giver han ofte enkelt-heder om sin rejse, som er mere nødvendige for de som vil gøre den samme rejse, end for de som ikke søger andet end oplysninger om antikken. Jeg forestiller mig, at hvis vi havde Monsieur Nordens iagttagelser, ville man være mere tilfreds.

Den engelske opdagelsesrejsende Richard Pococke (1704–1765) be-rejste forskellige lande, blandt andre Ægypten, hvor han sejlede op ad Nilen og kom til øen Philae⁸, hvor han måtte vende om, og han nåede således ikke så langt op i Øvre-Ægypten som Norden. De to ekspeditioner blev foretaget omtrent samtidig, og de passerede hinanden på Nilen ud for Esnay, uden at de to europæere dog personlig mødtes på dette tidspunkt. Derimod traf de hinanden i 1738 i Cairo og senere i London, hvor de begge var med til at stifte »The Egyptian Club«, hvis formål var at studere ægyptiske oldtidsminder, ligesom både Norden og Pococke på samme dato, den 11. februar 1742, blev optaget som medlemmer af »The Society of Antiquaries of London«, som var et datterselskab af Royal Society. Interessant er det at bemærke Fagels kritiske kommentarer til Pocockes beskrivelser fra Ægypten, en kritik som man også møder andre steder. Sammenligningerne mellem ham og Norden falder absolut ud til den sidstes fordel, og det ikke alene på grund af Nordens tegningers kunstnerisk høje kvalitet⁹.

8. »Description of the East and some other Countries 1743–1745«. London 1743–45.

9. »Nachrichten von dem Zustande der Wissenschaften und Künste in den Königlichen Dänischen Reichen und Ländern«. B. J. Ackermann. III. Kopenhagen & Leipzig. 1756.

17. April 1744.

Jeg er temmelig nysgerrig efter at få Capitain Nordens tegninger at se, selvom det kun spiller liden rolle om jeg forlader denne verden uden at have set de kobberstik som Tuscher arbejder på.

Griffier Fagel var over 84 år gammel, da han hin aprildag i 1744 i Haag med sin fine gåsefjer tilskrev de Stosch i Firenze; hans nysgerighed efter at få Nordens tegninger at se blev ikke tilfredsstillet, idet Francois Fagel havde hvilet i sin grav ni år, før hovedværket forelå færdigtrykt i København anno 1755.

Den gamle nederlandske statsrådssekretær ville dog utvivlsomt have været tilfreds med resultatet, så meget mere som han selv havde medvirket til, at Nordens tegninger og beskrivelser fra Ægyptens oldtid overhovedet frelstes for efterverdenen og kom til Danmark, således at Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab efter mange års arbejde kunne udgive det monumentale hovedværk om rejsen i to store foliobind under titlen: »Voyage d'Egypte et de Nubie, par Mr. Frederic Louis Norden, Capitaine des Vaisseaux du Roi. Ouvrage enrichi de Cartes et de Figures dessinées sous les lieux, par l'Auteur même. Tome Premier. Tome Seconde. A Copenhague, de l'Imprimerie de la Maison des Orphelins. M D C C L V.«

BILAG

*Uddrag af Francois Fagels breve til Philippe de Stosch fra 1. januar
1740 til 17. april 1744 i den originale franske tekst.*

1740 Jan. 1.

J'ai eu avis de Dannemark, que le Comte de Daniscrold, Admiral de ce Royaume, va en Angleterre, pour servir sur les vaisseaux Anglois, et que le Roy luy a donné deux Capitaines pour l'accompagner, entre lesquels est votre Ami Norden, peut être qu'ils passeront par icy, en ce cas j'espère d'avoir l'honneur de les voir, j'apprens auusi que le Comte Danesciold est possesseur d'une collection des pierres gravées parmi lesquelles il auroit de fort belles antiques, qu'il les emporteroit avec luy en Angleterre, pour voir s'il pourroit les vendre la son gré, dont je me doute, les Anglois aimant mieux acheter fort cher ces curiositez en d'autre pais, particulièrement en italie, que de les payer raisonnablement dans leur patrie. Je suis curieux de savoir si vous connoissez les antiques du Comte de D.

1740 Jan. 15.

Je n'ai pas encores appris, que Monsieur de Norde en Compagnie du Comte de Danesciold, soit parti de Coppenhague, s'il passe par icy, et qu'il me remet une medaille pour vous, je verrai ce que c'est, et je vous en rendrai bon compte.

1740 Jan. 22.

J'ai vu dans les nouvelles que le Comte de Daneschiold estoit arrivé a Hambourg, Monsieur Norden qui voyage en sa compagnie y sera sans doute aussy, le froid et les glaces rendront leur voyage et leur passage en Angleterre difficile.

1740 Jan. 29.

La lettre cy jointe m'a été envoyée deux jours passé, d'Utrecht par Monsieur Norden, qui m'écrit qu'il ne passeroit pas a la Haye pour aller en Angleterre, je ne puis pas en deviner la raison, a moins, que son compagnon de voyage, n'ait resolu de prendre sa route par Calais, il auroit de la peine a sortir de nos ports, a cause des glaces qui empeschent les libres cours de la navigation.

1740 Febr. 19.

Comme Monsieur Norden n'a pas passé par icy, il ne m'a pas remis la medaille du Roy regnant, qu'il vous a dessiné, si elle me revient un jour je ne manquerai pas de vous en informer. Il y a des lettres qui disent que le Comte de Danesciold, seroit arrivé en Angleterre, je suppose M. Norden en sa compagnie, c'est tout ce que j'en scai.

1740 Maart 4.

Apparanment elle (de brief verzonden aan Norden) trouvera Monsieur Norden encores a Londres, puis que le tems ne permet pas encore a la navigation, je n'ai rien appris de luy, depuis qu'il a passé a Utrecht.

1740 Sept. 2.

J'ai vu dans le nouvelle literarie l'extrait des lettres d'un Capitaine danois a un Baron, que je suppose de Monsieur Norden a vous, sur les antiquitez de la haute Egypte, encores bien conservées, qui passent presque la croyance, et qui meriteroient certainement d'être communiquées au pyblicq plus amplement, et avec des planches gravées sur les desseins, qui en ont été fait sur le lieu. Il n'est pas bien a comprende qu'on y trouveroit des figures ou de statues qui en beauté et exactitude, surpasseroient les antiques des Grecs et des Romains, il faudroit en voir des echantillons, avant que de pouvoir en juger, je me dout, si vous en estez bien persuadé.

1741 October 6.

La relation de votre conversation avec Comte de Desneval, et avec sa chere moitié dont vous faites une agreable description, m'a fait bien du plaisir, et m'a fait rire avec Monsieur Bentinck, leur relation confirme celle qu'a fait cy devant le Capitaine Norden, touchant les choses presque incroyables qu'ils ont rencontré et vu dans la Haute Egypte, c'est dommage qu'on n'en a pas une description et des desseins en detail, qui pourroient rélever l'idée qu'on en peut former, Il est a presumer qu'ils auront un peu embelli leurs descriptions comme font ordinairement les voyageurs, sur tout ceux qui ont été dans des pais eloignez, ou il est si difficile a penetrer, qu'en celuy de la haute Egypte, si la moitié de ce qu'ils rapportent est vrai au pied de la lettre, on a lieu de s'etonner qu'un endroit si cultivé et peuplé cy devant, est devenu avec le tems un désert presque inaccessible, ou les hommes qui y vivent a present sont tombés dans la derniere ignorance, et stupidité.

1741 Nov. 10.

Je me trouve honoré de votre lettre du 29 Oct., par laquelle j'apprens le retour du Capitaine Norden en Angleterre, avec le Comte de Danesciold, après un voyage en Amerique, et après avoir assisté a l'expédition de Cartagene, de la quelle il fait une relation avantageuse aux Anglois, quoy leur entreprise n'a pas eu tout le succes, dont ils s'etoient flattez — — le journal de son voyage dans la haute Egypte, avec les desseins, qu'il a perfectionné pendant son séjour sur mer, touche l'antiquité, et doit contenir des choses bien singulieres et remarquables, tous les amateurs des antiquitez, souhaiteroient de voir cet ouvrage, et la description des merveilles presque incroyables, je desesperes de vivre assez longtems, pour voir cet ouvrage imprimé, s'il la soit jamais, en cas que Monsieur Norden vient en italie et que vous puissiez le voir luy et son livre, vous pourrez en dire alors d'avantage.

1741 Dec. 15.

Il n'est pas apparent que Monsieur le Capitaine Norden, sera deux ans, sans être employé par le Roy de Dannemark, dont il paroît être beaucoup estimé, ainsi se desesperes que de mon vivant son ouvrage sortira de dessous la presse, et que je le verra jamias, le dommage pour moy ne sera pas grand, quoyque ma curiosité est encore assez grande, pour que je verrais avec plaisir, les ob-

servations d'un homme éclairé, sensé et vrai, sur les merveilleuses structures dont on trouve les restes dans la Haute Egypte, si elles sont telles qu'on les decrit, nous n'avons rien d'approchant de nos tems, en magnificence.

1742 Januari 26.

J'ai reçu une lettre du Capitaine Monsieur Norden, avec un exemplaire de quatre de ses desseins, faits sur les lieux, qu'il a fait graver, et auxquels il a ajouté une courte description en langue angloise, ils contiennent les antiquitez, qu'il a observé dans la haute Egypte, aux environs de l'ancienne ville de Thebes, consistant en deux statues assises colossales de la hauteur de cinquante pieds, et de quelques restes de la fameuse statue de Memnon, et apres cela de quelques ruines et colonnades d'un temple ou autre batiment. Il me demande s'il pouroit m'envoyer un exemplaire pour vous, a quoy je luy ai repondu l'affirmative, et que je vous le ferai tenir quoy que le volumè soit un peu grand, pour être envoyé par la poste, vous pouvez compter, que je ne tarderai pas a vous l'envoyer aussy tot que je l'aurai reçu. Il faut espere qu'il publiera d'autres desseins dans la suite, ce qui plaira sans doute aux Antiquaires.

1742 Febr. 9.

J'ai reçu de Monsieur le Capitaine Norden, une lettre et deux exemplaires de l'ouvrage, qu'il a fait imprimer a Londres, dont j'ai fait mention dans une de mes precedentes, vous les trouverez cy jointes, Monsieur Norden sera sans doute curieux de savoir ce que vous en jugez.

1742 Maart 2.

J'espere que vous aurez reçu les estampes de Monsieur Norden et leur description et que vous en serez content, je ne connais pas Mr. Alexander Gordon dont vous faitz mention, ni son ouvrage, s'il se tient a Londres il ne faut pas douter, que Monsieur Norden n'ait fait connoissance avec luy, s'appliquant l'un et l'autre a illustrer les antiquitez de la haute Egypte.

1742 Maart 16.

J'apprens avec plaisir, que les examplaires de la dissertation de Monsieur le Capitaine Norden sont arrivés en bon port, et que cet ouvrage a satisfait a votre gout delicat, dans cette matiere. Quoy que Monsieur Norden n'ait pas eu assez de loisir, pour examiner plus exactement les restes de la statue colossale de Memnon, pour savoir si elle rendoit encore quelque son au lever du Soleil, je suis tres persuade que ces debris je suis tres persuade que des debris n'ont pas conservé som ancienne melodie, si jamais la statue en a eue, puis qu'on peut être seur, que les organes seront entierement detruits. Je ne savois . . . sieur Norden, faits en Egypte, . . . plaisir aux amateurs des antiquitez, de les publiers tantes, je lui souhaite pour cela assez de vie avec une parfaite santé, apprenant par votre lettre . . . je suis de votre sentiments, que l'air de Londres ne convient point aux astmathiques.

1742 Maart 23.

J'enverrai ce soir votre lettre a Monsieur le Capitaine Norden.

1742 April 6.

J'ai avis de Londres que votre lettre au Capitaine Norden luy a été rendue.

1742 April 20.

Monsieur Norden a mon opinion fera fort bien de suivre votre avis, s'il communique au publicq d'autres desseins des antiquitez de la haute Egypte, en n'y ajoutant que ses propres observations faites sur le lieu, suivant la même methode, dont il s'est servi dans la publication de ses quatres premiers desseins, qui ont trouvé beaucoup d'applaudissement. Si les voyageurs ne nous eussent donné, que leurs propres observations faites sur le lieux nous aurions bien moins de relations de voyages copiées souvent les unes des autres, quelque fois mal entendues ou d'inventions imaginaires.

1742 August 17.

Si Monsieur Norden quitte l'Angleterre, je compte que nous n'aurons plus des planches de ses desseins et observations des antiquitez de la haute Egypte, comme il nous l'avoit fait esperer, a moins que venant en Italie, et vous voyant vous le persuadiez a donner une suite de ce qu'il a commencé.

1742 Sept. 21.

Je n'apprens plus rien de Monsieur Norden, ses desseins des choses extraordinaires qu'il a rencontré dans la haute Egypte, ont été recus avec beaucoup d'applaudissement par le publicq, de sorte que vous ferez certainement une chose agreable au même publicq, si vous pouver le persuader de le regaler ce qui luy reste de ses observations.

1742 Nov. 30.

Passé deux ou trois jours, quelqu'un m'a dit, comme si votre Ami le Capitaine Norden seroit mort a Paris, ce qui m'a affligé, on y ajoutoit qu'il auroit emquer, ou bien cuex qui ont eu soin de ses affaires après sa mort, tous ses papiers et desseins, sur un vaisseau Anglois, pour les porter a Coppenhague au Roy de Dannemarck, au depens de qui il a voyage et que le vaisseau qui en a été chargé a été pris par un Armateur Espagnol, par où on craint que les manuscrits de ses voyages et ses desseins ne soient dissipés et perdus ce qui sera une perte irreparable. Ainsi il n'ya rien de fixe et certain dans se monde, on fait souvent nauvrage, quand on se croit trouver le port.

1742 Dec. 7.

Vous aurez vu par ma precedente qu'on avoit déjà ici la nouvelle de la mort du Capitaine Norden, et du sort maheureux qu'ont en ses papiers et desseins, etant tombez entre les mains d'une Corsaire Espagnol, on fait des recherches si on peut decouvrir le vaisseau avec lequel ils ont été pris, et ou il a été amené, pour voir ensuite si on pourra ravoit ces pree cieux desseins de l'antiquité.

1743 Januari 19.

On a scu depuis peu, que le vaisseau sur lequel a été embarqué le bagage de Monsieur Norden, et qui a été pris par un Armateur Espagnol, a été un de ces

vaisseaux, que cet Armateur a amené a Hellevoetsluys, ou il est encore, on en a averti le Ministre du Roy de Dannemark qui est icy, pour qu'il put reclamer les papiers de Mons. Norden, il en a parlé a l'Ambassadeur d'Espagne, qui a promis d'agir auprès du Capitaine de l'Armateur, pour qu'il relache ces papiers, et les envoie icy, on en attend encore l'effet, Monsieur Grijs Ministre de Dannemark, m'a dit, qu'il m'avertiroit, aussi bien que Monsieur Bentinck, si il les recoit.

1743 Febr. 22.

Je N'ai plus rein entendu des papiers de feu Capitaine Norden, je vois rarement le Ministre de Dannemark, je me doute s'il prend fort cette affaire a coeur, si je le rencontre, et que je m'en souviens, je ne manquera pas de m'informer a quoy il tient, qu'il ne les a pas encor en son pouvoir.

1743 Maart 8.

Je n'ai encore rien appris du Ministre de Dannemarck, ou il est avec les papiers et desseins de Monsieur feu le Capitaine Norden. Je ne l'ai point vu depuis quelque tems, je conclus de la que cette affaire n'est pas encore finie, car il m'a promis de m'avertir aussi tot qu'il auroit ces monumens entre ses mains.

1743 Mei 24.

Je n'ai rien appris des papiers de Monsieur Norden, je suppose que le Ministre de Dannemarck ne les a pas encor recu, puisqu'il ne m'en a rien fait dire, comme il me l'avoit promis.

1743 Juli 19.

J'ai appris quelques peu de jours passez, que l'Armateur Espagnol, pui avoit pris et amené dans le port de Hellevoetsluys deux ou trois vaisseaux Anglois, dans l'un desquels etoient chargez le papiers de feu Monsieur Norden, estoit tombé d'accord avec les propriétaires des vaisseaux prix et de leur charge, et qu'après cela ces vaisseaux etoient retournez en Angleterre, avec les papiers de Norden, de sorte que nous sommes frustrez de les voir icy, ne nous restant plus aucune esperance.

1743 Aug. 23.

Il est certain, que les papiers de feu Capitaine Norden, sont suvés des griches de l'Armateur Espagnol, reste a voir s'ils arriveront en Dannemark, et l'usage qu'on en fera, je desespere pour moy, d'en voir jamais quelque chose, je crois qu'on puisse mourir content, sans connoitre ces antiquitez. Je suis très persuadé que la plupart des sciences des Anciens doivent leur origine aux Egyptiens.

1743 Sept. 27.

J'ai vu le livre de Richard Poccohe, qui contient une relation de son voyage dans l'Egypte, le long du Nil jusques aux cataracts. Il fait un description des lieux ou il a passé, et la situation des villes nommées dans l'ancienne histoire, beaucoup par conjecture, il donne les desseins des antiquitez, et restes des temples et palais, et autres mesures qu'il a rencontrez, la description qu'il en fait, est quelque fois assez superficielle et pas assez détaillée, au contraire il

entre souvent dans des particularitez de son voyages, plus utiles pour ceux qui voudroient faire le même chemin, qu'a ceux qui ne recherchent que d'être instruits d'antiquité. Je m'imagine, que si nous avions les observations de Monsieur Norden, on en seroit plus content.

1744 April 17.

Je suis assez curieux pour desirer voir les desseins du Capitaine Norden, quoy qu'il importe très peu si je par de ce monde sans en avoir vu les estampes aux quelles Tusscher travaille.